

MÜASİR DÜNYA, QLOBALLAŞMA VƏ ANA DİLİMİZ**S.İ.KAZIMOVA*****Bakı Dövlət Universiteti***

Azərbaycan dili qədim tarixi köklərə malik zəngin dünya dillərindən biridir. Son onilliklərdə dilimizin çiçəklənməsi, dünyaya tanınması işində əvəzsiz xidmətləri olan Ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin 9 avqust 2001-ci il tarixində imzaladığı “Dövlət dilinin tətbiqi işinin təkmilləşdirilməsi haqqında” fərmanında deyilir: “Azərbaycan dili bu gün dərin fikirləri ən incə çalarlarınadək olduqca aydın bir şəkildə ifadə etmək qüdrətinə malik dillərdəndir. Düşüncələrdəki dərinliyi, hisslərdəki incəlikləri bütünlüklə ifadə etmək kamilliyinə yetişə bilməsi üçün dilin hər hansı xalqda bir neçə minillik tarixi yaşaması lazım gəlir. Azərbaycan dilinin bugünkü inkişaf səviyyəsi göstərir ki, Azərbaycan xalqı dünyanın ən qədim xalqlarındandır”.

Ana dilimizə sonsuz məhəbbət və qayğı ilə yanaşan Ulu öndərimizin həmin fərmanına əsasən, hər il avqust ayının 1-i Azərbaycan Əlifbası və Azərbaycan dili günü kimi qeyd edilir.

İndi Azərbaycan dili 50 milyondan artıq azərbaycanlının ana dili olmaqla elm və texnikanı, ədəbiyyatı və mətbuatı, iqtisadiyyat və mədəniyyəti, ümumiyyətlə, bütün həyatımızı əhatə edən zəngin bir dil səviyyəsindədir. Onu qorumaq, daha yüksəklərə qaldırmaq isə hər birimizin borcudur. Milli varlığımız sayılan ana dilimizin təmizliyini, orijinallığını qoruyub saxlamaq, onun təbii inkişafına mane olan mənfi amillərin təsirini minimuma endirmək, dünya dilləri sırasında onun hörmətini yüksək tutmaq hamımızın müqəddəs vəzifəsidir. Bunun üçün isə hər şeydən əvvəl Ulu öndərimiz Heydər Əliyevin dediyi kimi, “Hər bir Azərbaycan vətəndaşı, hər bir azərbaycanlı öz ana dilini, Azərbaycan dilini, dövlət dilini mükəmməl bilməlidir”.

Milli varlığımız sayılan ana dilimizin təmizliyini, orijinallığını qoruyub saxlamaq, onun təbii inkişafına mane olan mənfi amillərin təsirini minimuma endirmək, dünya dilləri sırasında onun hörmətini yüksək tutmaq hamımızın müqəddəs vətəndaşlıq borcudur.

Müasir dünyada gedən güclü qloballaşma prosesləri Azərbaycana da öz təsirini göstərməkdədir. Qloballaşma şəraitində millətlərin milli varlığının aqibəti baxımından, dilin inkişaf perspektivlərinin prinsiplial aspektlərini nəzərdən keçirək, bu inkişafa təsir edən amilləri qısaca araşdıraq.

Qloballaşma dünyanın tamlıq, qarşılıqlı əlaqə, qarşılıqlı asılılıq və inteqrasiya olunma baxımından formalaşması və onun bu şəkildə də ictimai şüur tərəfindən dərk olunmasıdır. O, müasir dünyanın bütün sahələrini və onların qarşılıqlı münasibətlərini əhatə edir. Milli varlıq millətin özünəməxsus maddi və mənəvi dəyərlərin məcmusunu təşkil edir.

Bunların özəyində isə tarixən formalaşmış və müəyyən dəyərlər sisteminə söykənən milli mədəniyyət, dil, adət və ənənələr, əxlaqi keyfiyyətlər durur.

Qloballaşma prosesi iqtisadiyyatdan başlamış, təhsil və mədəniyyətə qədər bütün sahələrdə müşahidə olunur. Bu dönməz proses həm müsbət, həm də mənfi təsir xüsusiyyətlərinə malik olmaqla müxtəlif inkişaf səviyyəli ölkələrdə fərqli gedir.

Bəzi tədqiqatçılar qloballaşmanı amerikanlaşma, hibridləşmə və s. kimi təqdim edirlər. Bütövlükdə qloballaşma bəşəri qanun-qaydaların bərqərar olması, yoxsulluğun tam aradan qaldırılması, yüksək maddi rifahın, daimi sülhün təmin olunmasıdır. Bununla belə, bir problemi həll etməklə real tarixin bir sıra başqa problemlər yaratması da faktdır.

Ziddiyyətli xarakterinə, çox genişmiqyaslı olmasına görə qloballaşma milli dövlət və xalqlarda suverenliyin, dil və mədəniyyətin, adət və ənənələrin, özünəməxsus məişətin itirilməsi qorxusu yaratmaya bilməz. Belə bir şəraitdə ana dilinin qorunub inkişaf etdirilməsi, eləcə də dünya miqyasında virtual məkana dərinədən nüfuz etməsinə nail olmaq, xüsusilə vacibdir.

Qloballaşma həm də millətlərin yaxınlaşmasıdır. Bu prosesdə milli mədəniyyət və dillərin inkişafı, onlar spesifikliyinin qorunması məsələsi, xüsusilə aktuallaşır. Qloballaşma düzgün istiqamətləndirilərsə, milli dillərin, milli dəyərlərin mühafizəsi və inkişafı üçün şərait yaranar.

Milli varlığın, milli dəyərlərin əsas sütunlarından biri olan dildə millətin tərcüme-yi-halı, mənəviyyatı əks olunur. Dilin (ana dilinin) itirilməsi elm və mədəniyyətin parçalanmasına, tarixi varisliyin itirilməsinə gətirib çıxarar.

Qlobal kommunikasiya sistemləri “ikinci dünya” ölkələrində özünü dil ekspansiyasının ötürücüsü kimi də göstərir. Bu baxımdan qlobal tendensiyaların dilə neqativ təsirlərini zərərsizləşdirmək üçün konseptual səciyyəli ardıcıl iş aparılmalıdır. Qloballaşma prosesinin doğurduğu münaqişələri, etnik həyat problemlərini yalnız dili nəzərə almaqla çözmək olar.

Alimlərin proqnozuna görə, qlobal kommunikasiya sistemlərinin “köməyilə” milli dillərin çirklənməsi, bir-birinə nüfuz etməsi nəticəsində mədəniyyətə yabancı (bəzən kobud) ünsiyyət formaları, cahillik, pis vərdiş və yad dəb elementləri aşılır. Hər bir canlı dilin arxasında onun ifadə zənginliyini əks etdirən bir mədəniyyət durur. Dünyada mövcud olan dillərin sayı qədər düşünmə tərzii mövcuddur. Hər hansı bir dilin ölməsilə dünya, fərqli düşünmək, fərqli dərk etmək və yaşayıb, fəaliyyət göstərmək və beləliklə də, hökmran mədəniyyətdən fərqlənmək imkanından məhrum olur.

Aparıcı dillərin başqa xalqların dillərinə ekspansiyası ilk baxışda humanist məqsədlərə qulluq edir: ən müasir texnologiyaların yayılması, dünya mədəniyyətinə qoşulmaq və s. Bu, həm də etnik şüura müdaxilədir. Bu məsələdə qadağanedici tədbirlər fayda verməz. Unutmaq olmaz ki, dilə olan istənilən müdaxilə mental düşüncəyə olan müdaxilədir və nəticə etibarilə bu, mədəni, ideoloji, siyasi, maliyyə asılılığına gətirib çıxara bilər. O da məlumdur ki, dil canlıdır və hər cür müdaxilə dildə özünə daimi yer tuta bilmir, dilin özü tərəfindən sıxışdırılıb aradan çıxarılır.

Son illər qlobal kommunikasiya vasitələri sisteminin təsiri altında

bir sıra Azərbaycan sözü kütləvi informasiya vasitələrində, danışq dilində, rəsmi dövlət sənədlərində və s. ingilis sözləri ilə (və ya beynəlmiləl sözlərilə) əvəz olunmuşdur. Bu, təbii bir proses olmaqla faydalı cəhətlərə malikdir. Məsələn, əgər dilimizdə işlənən rus sözü “vertolyot” dünyada işlək qarşılığı ilə əvəz edilirsə, və ya beynəlmiləl xarakterli terminlərlə dilimiz zənginləşirsə, bu normaldır. Lakin müəyyən bir meyar, ölçü, hədd olmalıdır. Belə ki, kütləvi informasiya proseslərinin məzmunu hər bir fərdin emosional vəziyyətinə, düşüncəsinə təsir etməklə bütövlükdə onun davranışını dəyişdirir. İndi adi zərurətə çevrilən İnternet, reklamlar, kütləvi informasiya vasitələri, videofilmlər daim Amerika mədəniyyətini, həyat tərzini təbliğ etməklə insanın, xüsusilə də gənc nəslin şüuruna təsir edir, onların ənənəvi milli anlayışlarının deformasiya olunmasına gətirib çıxarır. Aydınır ki, bütün bunlar güclü təfəkkür aləti-dilin vasitəsilə həyata keçirilir. Beləliklə, qarşıda həm ümumelmi, həm sosial və həm də fəlsəfi əhəmiyyətə malik bir problem durur: bu cür güclü müdaxiləyə, milli dilin diskreditasiyasına necə davam gətirməli. Alimlərin bir çoxunun fikrincə, bu istiqamətdə fundamental elmi tədqiqatlara, araşdırmalara ciddi ehtiyac vardır. Təsadüfi deyil ki, beynəlxalq aləmdə bu məsələ daim diqqət mərkəzindədir.

YUNESKO-nun baş konfransının «Çoxdilliliyin inkişafı, istifadə olunması və kibernetikaya ümumi çıxış haqqında tövsiyə» adlı sənəd bu sahədə xüsusi yer tutur.

Tövsiyədə elmimizin, mədəniyyətimizin, dilimizin elektron məkanda İnformasiya Kommunikasiya Texnologiyalarının köməyi ilə özünə layiqli yer tutması, inkişafı baxımından çox əhəmiyyətli məqamlar var.

Ümumiyyətlə, müasir dünyada ana dilinə münasibət çox aktual xarakter alıb. Bu gün bəşəriyyət ana dilini, onun normalarını, təbii inkişaf axarını qorumağı zəruri məsələ kimi ön plana çəkir. 1999-cu ildə YUNESKO tərəfindən 21 fevralın Beynəlxalq ana dili günü kimi qeyd edilməsi qərarı da bu məsələyə xüsusi dəyər verilməsini bir daha təsdiq edir.

Doğrudur, Azərbaycanda ana dilinin qorunması, inkişafı sahəsində məqsədyönlü, ardıcıl iş aparılır. Son onillikdə dövlət qayğısı nəticəsində xeyli uğur qazanılıb. Amma hamı bu sahəyə lazımınca can yandırır mı? Bizcə, yox!

“Respublika” qəzetindəki müsahibələrindən birində Azərbaycan dilinin qorunması haqqında danışarkən jurnalistin “Bəs bununla kim mübarizə aparmalıdır?” sualına görkəmli dilçi-alim, akademik A.Axundov çox haqlı olaraq “Xalqın özü. Dilçilər deməkdən və yazmaqdan yorulublar” deyir.

Həqiqətən də, bütün xalq səfərbər olmasa ana dilimizin saflığını, müstəqilliyini qorumaq çətin olar.

Ana dilimizə, o cümlədən ədəbi dilimizə ziyalılardan laqeyd münasibəti baxımından son dövrlər diqqəti cəlb edən qüsurlardan biri şivəçilikdir. Bəzən efirlərdə, rəsmi yığıncaqlarda tanınmış ziyalılardan, şair və yazıçıların, dövlət məmurlarının sırf şivə ilə çıxışını, nitqini eşidərkən təəssüflənməmək olmur. Təbii ki, ədəbi dilimizi zənginləşdirən qollardan biri də şivə ləksikasidir. Amma bu heç də o demək deyil ki, yerli-yersiz şivə sözlərindən, elementlərdən istifadə etmək, və ya tam şivə ilə danışmaq lazımdır. Unutmaq olmaz ki, kütləvi informasiya vasitələrinin dili, efir dili, rəsmi yığıncaqlarda ziyalı nitqi nümunə olmalıdır.

Reklam, dublyaj dilindəki qüsurlar sayılmaqla bitməz. Doğrudur, bu sahə çox tənqid olunur, amma buna baxmayaraq, nəzərə çarpacaq irəliləyiş hiss olunmur.

Reklamların (xüsusilə tərcümə xarakterli) dilində, film dublyajlarında nəinki üslub xətaları, gülünc ifadələrlə rastlaşırıq, tamamilə fikir, ifadə təhrifinə də təsadüf edirik.

Məsələn, bu günlərdə televiziya da film dublyajında “mirovoy paren” (yəni dünyalara dəyən, əla oğlan) ifadəsinin “sülhsevər oğlan” kimi tərcümə olunmasını eşidərkən təəssüf və təəccüb etdik. Bu cür nöqsanlar yüzlərlədir. Unutmaq olmaz ki, tərcümə professionalıq tələb edən bir işdir.

Ana dili hər bir xalqın ən dəyərli sərvəti olduğundan onun qorunmasına və müasir dünyada layiqli yer tutmasına hamılıqla çalışmalıyıq.

QEYDLƏR:

1. “Dövlət dilinin tətbiqi işinin təkmilləşdirilməsi haqqında” prezident fərmanı. Heydər Əliyev, 9 avqust, 2001-ci il.
2. Рекомендации о развитии и использовании многоязычия и всеобщем доступе к киберпространству. Юнеско, Париж. 2007.
3. Axundov A. Ana dili hər bir xalqın mənəviyyatının güzgüsüdür. «Respublika» qəzeti, 21 fevral, 2007-ci il.

СОВРЕМЕННЫЙ МИР, ГЛОБАЛИЗАЦИЯ И РОДНОЙ ЯЗЫК

С.И.КЯЗИМОВА

РЕЗЮМЕ

Азербайджанский язык обладает древне-историческими корнями. Сегодня, как никогда, особенно важно хранить и беречь наш родной язык. Яркий пример тому, неопределимые заслуги всенародного лидера Гейдара Алиева в сохранении, развитии и мировой известности азербайджанского языка. Сегодня Азербайджан подвергается сильному воздействию глобализационных процессов, идущих в мире. В работе кратко рассматриваются некоторые вопросы, связанные с развитием азербайджанского языка в условиях глобализации, и факторы влияющие на развитие. Перечисляются недостатки, приводятся ряд рекомендаций.

THE MODERN WORLD, GLOBALIZATION AND THE NATIVE LANGUAGE

S.I.KAZIMOVA

SUMMARY

The Azerbaijan language possesses old historical roots. Today, as never, it is especially important to keep and protect our native language. A vivid example to that, invaluable merits of national leader Geydar Aliev in preservation, development and world popularity of the Azerbaijan language. Today Azerbaijan is exposed to strong influence processes of globalization going in the world. Some questions connected with development of the Azerbaijan language in conditions of globalization and factors influencing on development are briefly considered in the article. Some lacks are considered and stated recommendations.